

Маја АНГЕЛОВСКА-ПАНОВА

ЈНУ Институт за национална историја – Скопје

БОГОМИЛСТВОТО ВО ОПУСОТ НА ДИМИТАР АНГЕЛОВ: МАРКИСИСТИЧКАТА ИДЕОЛОГИЈА НАСПРОТИ ПОСТ- КОМУНИСТИЧКАТА АКСИОЛОГИЈА*

Abstract: *The establishment of the Communist ideology in Bulgaria after the World War II had the significant impact in the historiography, that included the interpretation of the phenomena of Bogomilism. The historical axiology, indoctrinated by the Marxist ideas, reflected in interpreting the Bogomilism primarily as social and anti-feudal movement that spread throughout Europe. Such an approach was taken by the prominent Bulgarian Byzantinist, Dimitar Angelov, who treated the Bogomilism as an exceptional movement in the medieval society. His seminal book Bogomilism in Bulgaria (1961), that had several editions and revisions since its first publication in 1946), is still considered as one the most relevant book on the subject, despite being distorted by Marxist ideological concept, reflecting the specific setting of the time of the writing.*

The fall of the Berlin Wall in 1989 which marked the end of the Communism, had an impact in all spheres of social life in East European countries, including Bulgaria. This inevitably resulted in revision of Bulgarian historiography, distanced from the Communist ideology. Such tendencies are visible in Angelov's works, who began to insist on the religious aspects of the Bogomil movement, which was a clear shift from his previous social and anti-feudal focus. As a result, Dimitrov in his work put the emphasis on the theoretical conflict in defining heretism as an opposition to the orthodox thinking. This was most authentically represented in Dimitrov's last monography on Bogomilism in 1993.

The analysis of Dimitrov's work reveals how the ideology influenced the Bulgarian narrative and how the historiographical interpretations of the phenomena of Bogomilism were exploited in the political and ideological agenda.

Key words: *Dimitar Angelov, Bogomilism, historiography, Communism, Post-communism*

* Скратената верзија на прилогот беше презентирана на меѓународниот симпозиум: „Балканската историографија и современите предизвици“, во организација на Институтот за национална историја-Скопје.

Богомилството како автентична и комплексна средновековна појава било и сè уште е предмет на интерес и проучување на балканската и воопшто на светската историографија, што реално резултира со огромна продукција, која без сомнение го засега секој аспект на научно проследување.¹

Всушност, основната истражувачка перцепција на прилогот е фокусирана на рецептивот, интерпретацијата и реинтерпретациите на богомилството во бугарската историографија, поконкретно во делата на бугарскиот византолог и медијист Димитар Ангелов², чијшто интерес за проучување на односната проблематика започнал уште во четириесетите години на минатиот век. Тој, како што впрочем и самиот вели во едно интервју за списанието „Библиотека“³, интересот за проучување на богомилството во голема мера му го должи на менторот Петар Мутавчиев, на чијашто иницијатива заминал во Германија. Како стипендист на тогашното германско Министерство за образование имал можност да работи со Франц Долгер, врвен византолог за своето време, кој практично го вовел во техниките и методологијата на историската наука и палеографијата. Набргу, по неговото враќање на 1-ви ноември 1944 година Ангелов во својство на асистент ја започнал кариерата на Катедрата за историја, при Софискиот универзитет, активно работејќи на повеќе теми од областа на бугарското средновековие и византологијата. Во принцип станува збор за општествено-политички амбиент на доминантно влијание на комунистичката идеологија, каде што интерпретацијата на историјата како што вели Гражина Шват – Галабова се вршела во согласност со „прогресивноста на времето и вулгарниот социологизам“.⁴ Поконкретно бугарската национална истори-

¹ Од големо значење за проучување на богомилството е библиографскиот труд на Кристина Гечева, кој содржи 3351 наслови како од бугарски, така и од странски автори. Види: Крџина Гечева, *Богомилството и неговото отражение в средновековна христијанска Европа. Библиографија* (Софија: Гутенберг, 2007).

² Димитар Сименов Ангелов (1917-1996 год.) е бугарски историчар, академик и специјалист по бугарска средновековна историја и Византија. Неговото творештво опфаќа над осумстотини статии, монографии, рецензии, научно-популарни публикации. Тој е автор на тротомната „Историја на Византија“. Повеќе за неговиот животен пат, кариера и научен опус види: АГЕЛОС, *Сборник в памет на акад. Димитър Ангелов (1917-1996)*, т. II. Съставил: гл.ас.д-р Владимир Ангелов, отговорен редактор: доц.д-р Георги Н.Николов (Софија: Универзитетско издателство „Св. Климент Охридски“ 2018).

³ <http://www.nationallibrary.bg/wp/wp-content/uploads/2016/12/Bibliot>

⁴ Гражина Шват Гълъбова, *Haeresis Bulgarica в културно съзнание на XIX и XX век* (Софија: Универзитетско издателство „Св.Климент Охридски“ 2010), 168.

ја била третирана исклучиво низ призмата на марксистичката класна борба, при што спротивставените категории од типот добро и зло, правда и експлоатација, народ и благородништво добиваат димензија на непобитен аксиолошки ред.⁵ Оттука сосем реално се наметнува впечатокот дека истражувачите, кои меѓу другото се занимавале и со проблематиката на богомилската апостаза со цел да кореспондираат со детерминантите на идеологијата морале првенствено да инсистираат на социјалниот аспект на движењето, дефинирајќи го како „прво антифеудално востание во Европа“, без при тоа да водат сметка за примарните религиско-езотерични постулати.

Општ е впечатокот дека по 1944 година интересот кон проучување на богомилството значително се зголемува и е во тесна врска со тенденцијата на бугарската историска наука да го проучува социјално-економскиот развој на бугарскиот народ со посебен осврт на класната борба во сите нејзини пројави. Во таа смисла приоритетен при реконструирање на богомилството, според Ангелов бил историско-материјалистичкиот принцип, којшто всушност претставува фундамент на марксистичката теорија за општеството.

Архитектониката за богомилот, што Ангелов ја креира и имплементира на сите нивоа на историско образование е пандан на човек-борец за општествена рамноправност, прв бунтовник против феудализмот и своевидна авангарда на европската левица, идентификувана како антиципација на пролетеријатот. Всушност основната тенденција е богомилството да се поистовети со комунистичката идеологија како најголема и најисправна гноса на XX век.

Интересен е феноменот што комунизмот и покрај жестоката критика на религиите, сепак и самиот станал предмет на култ, поставувајќи се на пиедестал на „религија“. Всушност, очекувано би било под влијание на атеистичкиот комунизам религијата да изумре, но во пракса таа ја сменила само формата, така што трансцедентната форма сега била заменета со иманентна. Маркс како личност со интегритет и конципирана идеологија ја имал улогата на своевиден месија, а Црквата, пак, во голема мера се поистоветила со Партијата, како еден вид кредо околку кое се обединуваат нејзините членови, со други зборови партијата требала да биде олицетворение на народот. Оттука религиското поимање за Пеколот и Рајот со имплементирањето на комунизмот добиваат сосем ново значење и димензија, па во таа смисла комунистичкиот пекол би се идентификувал со казнување на капиталистичкиот

⁵ Шват Гълъбова, *Haeresis Bulgarica*.

тите, а рајот, пак, со создавање бескласно општество. Во таа смисла сосем оправдана е констатацијата на фра Маријан Видовиќ дека една од фундаменталните особености на тоталитарните режими е превземање на обредните практики и дејствија и нивно секуларизирање.⁶

Ваквите тенденции во толкувањето доаѓаат до израз и во првиот интегрален труд за богомилството објавен во 1947 година, каде што Ангелов речиси целосно го оспорува религискиот карактер на учењето, инсистирајќи на фактот дека евентуалното постоење на религиски обележја се должи исклучиво на „ниското ниво на производните сили и крајно слабо развиената научна мисла, кои не му давале можност на средновековниот Бугарин да ги надмине рамките на религијата и да гледа на светот и општествените односи на еден целосно земен начин...“⁷. Поконкретно, Ангелов присуството на евентуалните религиски обележја го поистоветува со духот на времето, идентификувајќи ги како крајно регресивни. Во таа смисла постои строга дистинкција помеѓу богомилството како „секта“, кое како такво е сосем ирелевантно и богомилството како „народно движење“, создадено од онеправданите слоеви на бугарскиот народ, кој повеќе или помалку се бори за класна и социјална правда. Ова второто интерпретирање е апсолутно во согласност со идеологијата на времето. Всушност, Ангелов укажува на двете спротивставени класи: од една страна крупните земјопоседници, кои биле неприкосновени во однос на политичката власт, а во чии бенефити значително партиципирале и претставниците на црковната хиерархија наспроти рестриктивниот материјален статус на селаните, занаетчиите и трговците, кои биле обременети со многу давачки кон државата и вишето духовенство.⁸ Општ е впечатокот дека појавата на богомилството е идентификувана токму во еден таков амбиент на јасно-изразен социјален антагонизам. Во духот на времето е и употребата на терминот „консумативен комунизам“ во функција на дескрипција на организацијата на богомилските црковно-еретички општини. „Консумативниот комунизам бил восприемен во богомилските заедници, според образецот на ранохристијанските општини, кои од своја страна, пак, го прифатиле од есерите, една од сектите кои му претходеа на христијанството...“⁹ Со други зборови помошта во храна, облека и задоволувањето на другите потреби за категоријата на совршените бо-

⁶ <http://www.ofm.hr/juniorat/?p=347>

⁷ Димитър Ангелов, *Богомилството в Българија. Произход, същност и распространение* (София: Книгоиздателство на българското историческо дружество 1947), 171.

⁸ Ангелов, *Богомилството в Българија. Произход, същност*, 24.

⁹ Ангелов, *Богомилството в Българија. Произход, същност*, 77-78.

гомили, Ангелов терминолошки ги поистоветува со „консумативен комунизам,,. Меѓутоа, употребен во контекст на организацискиот живот на богомилите, „консумативниот комунизам,, има значење на еднаквост во сиромаштијата, принцип кој бил императив за ранохристијанските црковни општини и кој како таков бил имплементиран и во рамките на ранохристијанското монаштво.

Во основа периодот помеѓу 1944 до 1949 во бугарската историографија се одликувал со радикална идеолошка реконструкција според моделот на веќе утврдениот хегемон на источноевропскиот блок – Советскиот сојуз. Во таа смисла доминантна е тенденцијата за насилно идеологизирање на историската наука, што секако има свои негативни импликации во однос на средновековната бугарска историја. Историографијата од овој период е схематична, а проблематиката во принцип се третира низ призмата на класната борба.¹⁰

Но, и покрај таквата идеолошка матрица, интересен е фактот што во овој период не постои „конфронтација“ со македонската историографија, во конкретниот случај во делот на проблематиката од средновековието и воопшто со користењето на терминот Македонија, која егзистира како како дел од тогашната Југословенска федерација. Овој феномен доаѓа до израз токму во изданието за богомилството од 1947 година¹¹. Ангелов е растеретен од националистичките позиции дека богомилството е придобивка исклучиво на бугарската историја па ќе констатира дека се зачувани: „различни легенди и усни преданија во Македонија, а исто така и во северна Бугарија“ или во однос на територијалното идентификување дека „центар на богомилството во текот на

¹⁰ Васил Гюзелев, *Апологија на средновековието. Покрстване и христијанизација на Българите* (София: Издателство „Захарий Стоянов“ 2013), 195.

¹¹ Таквата условно порелаксирана состојба се должи на фактот, што во периодот од 1946 па сè до смртта во 1949 година Георги Димитров бил на чело на Бугарската комунистичка, извршувајќи ја воедно и функцијата премиер на Народна Република Бугарија. Неговото име е директно поврзано со Македонците во Бугарија и културната автономија во Пиринска Македонија. Во документ од Министерството за национално образование, издаден на 30 јануари 1948 година се вели дека богомилството како наставна единица било имплементирано во учебниците за седмо одделение во училиштата во Пиринска Македонија, а исклучено од учебниците, кои ја третираше бугарската историја. Види: Mitko V. Panov, *The Blinded State. Historiographic Debates about Samuel Cometopoulos and His State (10th -11th Century)*. *East Central and Eastern Europe in the Middle Ages, 450-1450*. Ed. by Florin Curta and Dusan Zupka, vol. 55. (Leiden, Boston: Brill 2019), 350.

X век биле југозападните бугарски краишта и Македонија.¹² Понатаму, осврнувајќи се на состојбите за време на византиското владеење тој јасно укажува на фактот дека: „...богомилите во Македонија не страдале само од прогонствата на црковната власт“, туку дека се соочиле и со крстоносците, кои кон крајот на XI век на патот кон Левантот, минале низ „македонските земји“, поточно во околината на градот Битола, каде што изгореле целосно село населено со еретици. Но, и покрај жестоките реперкусии и од страна на византиската власт и од крстоносците Ангелов, сепак е дециден дека „богомилството во Македонија не било уништено“, напротив со несмален интензитет тоа продолжило да егзистира и во наредниот период, уште повеќе што биле формирани поголеми заедници и братства, кои секако имале фундаментална улога во дисперзијата на ереста на пошироко географско рамниште.¹³

Почнувајќи од втората половина на XX век во бугарската историографија евидентно се афирмира еден нов тренд во научно-истражувачката практика, концентриран на превод, обработка и публикување на релевантен изворен материјал со што доминантна станува тенденцијата за реконструирање на собитијата врз основа на изворите како противтежа на дотогашната идеологизација во духот на марксистичката догматика.¹⁴ Таквата состојба резултира со појава на нови трудови во кои предмет на научна експертиза се темите, поврзани со социјално-религиозните учења и движења од типот на богомилството и неговото дисперзирање на Балканот и во земјите на Западна Европа.

Ваквиот пристап доаѓа до израз и во опусот на Димитар Ангелов, поконкретно во проширената верзија на неговото истоимено дело, публикувано во 1961 година, каде што се изнесени нови прашања, кои отсутствуваат во првото издание или како што стои автентично „во досегашните истражувања за богомилството недостасува еден поцелосен обид да се поцртаат филозофско-религиозните погледи на еретиците... ниту пак докрај е истражена критиката на богомилите против црковните обреди и симболи.“¹⁵ Ваквата состојба реално резултирала со имплементирање на поглавја кои третираат прашања од богомилската космогонија и есхатологија, нихилизмот кон официјалната црква

¹² Ангелов, *Богомилството в Бџлгария. Произход, сџцност*, 88-89.

¹³ Ангелов, *Богомилството в Бџлгария. Произход, сџцност*, 113-114.

¹⁴ Гюзелев, *Апология на средновековието*, 191.

¹⁵ Димитџр Ангелов, *Богомилството в Бџлгария* (София: 1961), 21; Прашањето за филозофските аспекти на богомилството во некој базичен формат Ангелов ги засега и порано во статијата: „Филозофските възгледи на богомилите“. – *ИИИ*, т. 3-4. (1951), 113-147.

и обредниот систем, како и организациската структура на животот на еретиците во рамките на нивните заедници, познати како *castrum haereticorum*. Научна придобивка претставува и афирмирањето на прашањето за односот на богомилите кон содржините на Стариот и Новиот завет, преку кои мошне суптилно се доаѓа и до некои од оригиналните богомилски гледишта, кои речиси е невозможно во целост да се реконструираат особено во услови на недостаток на извори со автентичен богомилски статус.

Но, и покрај очигледното еволуирање во однос на новоимплементирани теми, поврзани со богомилството, сепак Ангелов е константен во однос на дефинирањето на суштината на богомилската идеологија, па во таа смисла ќе констатира дека таа се одликува со една двојственост или посоодветно противречие. Имено, „од една страна, во неа има религиозна мистика, аскетизам, сочувство кон несреќите на земниот живот, а од друга страна, во неа се содржат потенцијалните револуционерни елементи, се крие збраното негодување на потиснатиот народ, подготвен секој момент да избувне во борба против феудалното угнетување“.¹⁶

Ваквиот посеопфатен пристап освен на дополнителна 15 годишна научноистражувачка дејност се должи и на користењето на литература од западна провениенција, која пак уште од самиот почеток го форсира религиозно-филозофскиот карактер на богомилството без претензии суштината на движењето да ја стигматизира, поврзувајќи ја со било каква општествено-економска состојба¹⁷. Во овој контекст интересно е да спомене дека самиот Ангелов, ваквиот методолошки пристап на западните автори го оценува како идеалистички и како таков несоодветен при дефинирање на учењето.

И покрај фактот, што изданието од 1961 година претставува значаен исчекор во проучувањето на богомилството, сепак во заклучните согледување Ангелов, повикувајќи се на цитати од Фридрих Енгелс условно се враќа на своите првобитни позиции, имено, дека „тоа претставува една од формите на револуционерната опозиција против феу-

¹⁶ Ангелов, *Богомилството в Бџлгария*, 292.

¹⁷ Dimitri Obolensky, *The Bogomils. A Study in Balcan Neo-Manichaeism* (Cambridge: Cambridge University Press, 1948); Steven Runciman, *The Medieval Manichee. A Study of Christian Dualist Theory* (Cambridge: Cambridge University Press, 1955); Milan Loos, *Dualist Heresy in the Middle Ages* (Praha: Ceskooslovenske akademie, 1974); Драгољуб Драгојловић, *Богомилство на Балкану и у Малој Азији т. I-II* (Београд: Српска Академија Наука и Умјетности, Балканолошки институт 1974, 1982).

дализмот“ поконкретно дека станува збор за учење, кое по суштина било социјално, насочено против економското и политичкото господство на феудалната класа, а по форма ерес, т.е. отклонување од официјалната христијанска догма. Религиозниот аспект на богомилството и во овој случај на делумно еволуирање на интерпретациите според Ангелов не е последица на религиозност, туку на социјално-политичката тенденција на незадоволните слоеви од феудалниот општествен поредок во средновековна Бугарија. Таквата тенденција во проучување на богомилството е доминантна и во наредниот период, таа впрочем е во апсолутна хармонија со веќе воспоставените стандарди на бугарската официјална историографија. Типичен е примерот со „Кратката историја на Бугарија“, публикувана во 1962 година¹⁸ во чиешто авторство партиципира и Димитар Ангелов, кој е доследен во своите дотогашни ставови за дефинирање на богомилството, пред сè како социјално движење на селското население против феудализмот.¹⁹ Таквата тенденција доследно се применува и во понатамошниот период, имено во 1967 година, кога од печат излегува колективната монографија „Богомилството в Българија, Византија и Западна Европа в извори“ во која покрај поглавјето „Същина и значение на богомилството“ се имплементирани повеќе релевантни извори од византиска и латинска провениенција. Иако, овде не може да се игнорира фактот дека Ангелов акцентот го става на постарите апостазични учења како манихејството и павликијанството и нивното влијание врз богомилството, дефинирајќи го „како едно дуалистичко учење, спротивставено на официјалната црква“.²⁰

¹⁸ Комплементарноста на идеологијата и во конкретниот случај бугарската историографија најдобро доаѓа до израз во Предговорот во кој се вели: „По победата на социјалистичката револуција во 1944 година во животот на бугарскиот народ настапија длабоки суштествени промени. Под раководство на Бугарската комунистичка партија и со братската несебична помош на Советскиот сојуз и на другите социјалистички држави за кратко време Бугарија постигна забележителни успеси во својот економски, политички и културен развој. Од назадна аграрна земја таа се претвори во напредна индустриско-аграрна држава со развиена индустрија и механизано селско стопанство. Во основни црти беше изградено новото социјалистичко општество и извонредно многу се раширија стопанските, политичките, научните и културните врски на Бугарија со другите земји. Сето тоа го засили интересот кон Бугарија и нејзината историја, интересот кон минатото на бугарскиот народ и кон неговата култура, кои имаат цврста врска со сегашните успеси. Види: Димитър Косев, Христо Христов, Димитър Ангелов, *Кратка история на Българија* (София: 1962), 3.

¹⁹ Косев, Христов, Ангелов, *Кратка история на Българија*, 38.

²⁰ Димитар Ангелов, Борислав Примов, Георги Батаклиев, *Богомилството в Българија, Византија и Западна Европа в извори* (София: Наука и Изкуство 1967), 7.

Проучувањето на богомилството во смисла на неговата универзалност на Балканот, како концептуална определба е карактеристична и за симпозиумот, одржан во 1978 година во Скопје во организација на повеќето Академии од тогашната СФРЈ, имено Македонската, Црногорската, Српската, како и Академијата на БиХ. На овој исклучително значаен собир учествуваат повеќе од 30 истражувачи од земјата и од странство, меѓу кои и Димитар Ангелов во рамките на бугарската делегација. Четири години подоцна во издание на МАНУ ќе излезе од печат зборникот „Богомилството на Балканот во светлината на најновите истражувања“ во кој се содржи и интегралниот текст на Ангелов, во кој тој е доследен на своите позиции за социјално-религиозниот карактер на движењето со доминантно влијание од павликијанството. Ангелов акцентот го става на нихилизмот на богомилите кон „црковните догми, обреди и симболи“, што резултира со „нагласени моменти на рационализам, на трезвен и критички поглед врз стварноста“.²¹

Нема сомнение дека падот на Берлинскиот ѕид во 1989²² година како чин на кулминација против комунистичкиот режим се рефлектирал во сите сфери на општественото живеење на источноевропските земји, па и на Бугарија, афирмирајќи нови трендови во историографијата. Поконкретно, суспендирањето на идеолошките табуа по 1989 година и општиот амбиент на отвореност претставуваа солидна основа за пресврт во долготрајните или наметнатите погледи во историографијата, а во функција на „ослободување“ на интелектуалниот дух во истражувачкиот процес, дотогаш во голема мера обременет од официјалната доктрина.²³

Во услови на демократија се повеќе се актуелизирале прашањата за преиспитување на националниот идентитет, но толкувањата и

²¹ Димитар Ангелов, *Въпроси на богомилството в средновековна България*. Зб.: *Богомилството на Балканот во светлината на најновите истражувања* (Скопје: МАНУ, САНУ, Академија науке и умјетности БиХ 1982), 104.

²² Еден ден по падот на Берлинскиот ѕид, на 10 ноември 1989 година по 35 години тоталитарно владеење бил сменет Тодор Живков со што започнува процесот на трансформација на бугарското општество.

²³ Maria Todorova, „Historiography of the Countries of Eastern Europe: Bulgaria“. *American Historical Review*, vol. 97, n.4 (October 1992), 1108. За новата перцепција на богомилството види: Yuri Stoyanov, *The Other God. Dualist Religions from Antiquity to the Cathar Heresy* (Yale University Press, 2000); Георги Василев, *Български богомилски и апокрифни представи в английската средновековна култура* (София: Корени, 2001); Маја Ангеловска-Панова, *Богомилството во духовната култура на Македонија* (Институт за старословенка култура, Аз-Буки 2004); Ерика Лазарова, *Богомилско-катарската филозофия като живана етика* (София: Авангард Принт 2013).

дискусиите не се воделе на полето на науката и во согласност со принципот *instrumenta studiorum*, туку повеќе во сферата на публицистиката, каде што реално се допуштени толкувања, кои неминовно резултираат со интелектуална злоупотреба. Бугарската историчарка Марија Тодорова инаку добар познавач на состојбите во бугарската и воопшто во балканската историографија во прилогот „Daring to remember Bulgaria pre-1989“, објавен во весникот “The Guardian” од 9 -ти ноември 2009 година укажува на жестоките дебати на комунистичкото наследство во првата деценија по 1989 година, кои во голем дел резултираат со експонираност на научна литература во која се преиспитува комунистичкиот период од различни аспекти и тоа: тоталитаризмот, државниот капитализам, патернализмот, економијата на дефицитот итн..²⁴

Во таа насока, имајќи ги предвид состојбите во медијевистиката по општествениот пресврт се произнел и Васил Ѓузелев според кој промените место да влијаат позитивно во развојот на научната мисла, тие придонеле за повторно навраќање кон ретроградната тематика, потпаѓајќи под силно влијание на псевдонационалистички аматеризам.²⁵

И Ангелов, како впрочем и повеќето бугарски интелектуалци не останал рамнодушен на општествените промени во 1989 година. Имено, неоспорен е фактот дека тоа значело крај на комунистичкиот режим под водство на Тодор Живков, но истовремено таквиот пресврт имал исклучително влијание во смисла на поларизирање на бугарското општество на „истомисленици“ и „противници“ во зависност од тоа дали се симпатизери или активно партиципираат во една од двете доминантни политички партии: БСП (Бугарска социјалистичка партија) или СДС (Сојуз на демократски сили).²⁶

Димитар Ангелов и понатаму останува водечки авторитет во проучувањето на византологијата, а во тие рамки и на богомилството, со таа разлика, што трансформациите на општествено ниво се рефлектираат и во неговиот опус, поконкретно во монографијата „Богомилството“, публикувана во 1993 година²⁷.

Во предговорот авторот констатира дека: „претстојната книга е резултат од неговите последните истражувања на богомилството во Бугарија, како едно од најзначајните појави на религиозната, етичката и

²⁴ <https://www.theguardian.com/commentisfree/2009/nov/09/1989-communism-bulgaria>

²⁵ Ѓузелев, *Апологија на средновековието*, 202.

²⁶ Николов, АГЕЛОС, 72.

²⁷ Димитър Ангелов, *Богомилството* (Софија: Булвест 2000 1993).

социјалната мисла на Бугаринот во текот на средновековната епоха“.²⁸ Општ е впечатокот дека религискиот карактер на богомилството е доминантен и дека во фокусот на вниманието е прашањето за интеракцијата помеѓу богомилството и канонското христијанство, како и за теоретскиот двобој за идентификување на еретичкото, наспроти ортодоксното мислење. Впрочем ваквата поставеност на проблематиката, најдобро ја илустрира коцепцијата на насловите и поднасловите на монографскиот труд, кои евидентно отстапуваат од претходните трудови на Ангелов. Во согласност со хронолошката поставеност монографијата е поделена на два дела со 14 поглавја и повеќе поднаслови во кои приоритетно и доминантно значење имаат религиските аспекти и тоа: гностичко-дуалистичката традиција, влијанието на постарите ереси, богословската основа на учењето, евангелскиот хуманизам, аскетскиот морал итн.. Она што исто така отстапува од претходните дела е поголемата застапеност на прашањето за дисперзијата на богомилството во соседните балкански земји, како и во земјите на Западна Европа.

Ангелов особено инсистира на импликациите од раното христијанство како еден вид „духовен глад“ кон моралното и духовното совршенство на човечкиот род во подготовката за спас на душата во небесното царство, што секако кореспондира со принципите на *vita apostolica* и воопшто со евангелскиот хуманизам. И додека „богомилот“ во времето на комунистичкиот режим претставуваше доследен репрезент на левицата и пролетеријатот, сега тој се идентификува како еден критичен ум, свесен за декаденцијата на свештенството и со категоричен став против култот и атрибутите на официјалната црква.²⁹

Недвосмислено, богомилството се третира низ призмата на својата духовна предиспонираност како движење со културолошки вредности, кои во периодот помеѓу XII-XVI делумно ќе бидат имплементирани во некои аспекти на европскиот хуманизам и реформацијата. Се разбира, станува збор за долг и комплексен процес, особено поради фактот, што идеите во принцип карактеристични за богомилите, биле подложни на видоизменување и во согласност со амбиентот и менталитетот на земјите од западниот свет.

Богомилството, како проблематика е инкорпорирано и во две монографии, посветени на политичката и духовната историја на Византија.³⁰ Во контекст на политичката историја на Византија, богомил-

²⁸ Ангелов, *Богомилството*, 5.

²⁹ Ангелов, *Богомилството*, 470-471.

³⁰ Димитър Ангелов, *Византия. Политическа история* (Стара Загора: Идеја 1994); Димитър Ангелов, *Византия. Духовна култура* (Стара Загора: Идеја 1994).

ството е споменато во времето на бугарскиот цар Петар (927-969 год.), каде што неговата појава се претставува како директна последица од незадоволството од феудалната власт, но и подоцна во времето на византискиот император Алексиј I Комнин (1081-1118 год.), кој презел жестоки активности против богомилите од тој период, особено против главниот протагонист попот Василиј³¹. Всушност, станува збор за период кога богомилската апостаза го надминува локалниот карактер и се дисперзира и во самата престолнина во Константинопол, меѓу другото, интригирајќи ги и интелектуалните елити.

Во монографијата посветена на духовната култура на Византија, Ангелов посебно се задржува на проучување на суштината, улогата и развојот на христијанската религија, науката, литературата, уметноста во сите нејзини форми, како и на образовниот систем во рамките на византиската култура. Во контекст на религиозните алтернативи, освен павликијанството се споменува и богомилството како автентично продолжение на дуалистичко-гностичката традиција со религиозно-филозофска и социјално-етичка насоченост во кое се имплементирани трите постулати на христијанството, имено космогонијата, христорологијата и есхатологијата.³²

Интегралната анализа на богомилството во научноистражувачкиот опус на Димитар Ангелов укажува на постоење фази, кои биле детерминирани и апсолутно во согласност со трансформациите на бугарското општество. Всушност, речиси е невозможно историјата да се изолира од политиката, што во крајна линија не е само карактеристика на бившите комунистички режими, туку и на развиените демократии, а особено на оние, кои под превезот на демократијата спроведуваат скриени агенди.

Дали историографијата била и ќе биде политички инструментализирана и во функција на конкретните општествени системи во голема мера зависи и од самата перцепција на суштината на историската наука. Имено, голема е разликата дали таа ќе биде сфатена како научна дисциплина во функција на политичко-идеолошките контексти или ќе се движи во рамките на објективниот историски курикулум, обидувајќи се да се ослободи или во крајна линија да ги минимизира политичките влијанија.

³¹ Ангелов, *Византија. Политическа история*, 175, 218.

³² Ангелов, *Византија. Духовна култура*, 195.

Литература:

- Ангелов Димитър, *Богомилството в България. Произход, същност и распространение*. (София: Книгоиздателство на българското историческо дружество 1947);
- Ангелов Димитър, „Философските възгледи на богомилите“. – *ИИИ*, т. 3-4 (1951);
- Ангелов Димитър, *Богомилството в България*. (София: Наука и изкуство 1961);
- Ангелов Димитър, Примов Борислав, Батаклиев Георги, *Богомилството в България, Византия и Западна Европа в извори*. (София: Наука и Изкуство 1967);
- Ангелов Димитар, *Въпроси на богомилството в средновековна България. Зб.: Богомилството на Балканот во светлината на најновите истражувања*. (Скопје: МАНУ, САНУ, Академија науке и умјетности БиХ 1982);
- Ангелов Димитър, *Византия. Политическа историја*. (Стара Загора: Идеја 1994);
- Ангелов Димитър, *Византия. Духовна култура*. (Стара Загора: Идеја 1994);
- Ангелов Димитър, *Богомилството*. (София: Булвест 2000 1993);
- Ангеловска-Панова Маја, *Богомилството во духовната култура на Македонија*. (Институт за старословенска култура, Аз-Буки 2004);
- АГГЕЛОС, *Сборник в памет на акад. Димитър Ангелов (1917-1996)*, т. II. Съставил: гл.ас.д-р Владимир Ангелов, отговорен редактор: доц.д-р Георги Н. Николов. (София: Универзитетско издателство „Св.Климент Охридски“ 2018);
- Василев Георги, *Български богомилски и апокрифни представи в английската средновековна култура*. (София: Корени, 2001);
- Гечева Кръстина, *Богомилството и неговото отражение в средновековна християнска Европа. Библиографија*. (София: Гутенберг, 2007);
- Гюзелев Васил, *Апологија на средновековието. Покръстване и християнизација на Българите*. (София: Издателство „Захарий Стоянов“ 2013);
- Драгојловић Драгољуб, *Богомилство на Балкану и у Малој Азији т. I-II* (Београд: Српска Академија Наука и Умјетности, Балканолошки институт 1974, 1982);
- Косев Димитър, Христов Христо, Ангелов Димитър, *Кратка историја на България* (София 1962);
- Лазарова Ерика, *Богомилско-катарската филозофија како живана етика* (София: Авангард Принт 2013);
- Loos Milan, *Dualist Heresy in the Middle Ages* (Praha: Ceskoslovenske akademie, 1974);
- Obolensky Dimitri, *The Bogomils. A Study in Balcan Neo-Manichaeism* (Cambridge: Cambridge University Press, 1948);
- Panov V.Mitko, *The Blinded State. Historiographic Debates about Samuel Cometopoulos and His State (10th -11th Century)*. *East Central and Eastern Europe in the Middle Ages, 450-1450*. Ed. by Florin Curta and Dusan Zupka, vol. 55. (Leiden, Boston: Brill 2019);

- Runciman Steven, *The Medieval Manichee. A Study of Christian Dualist Theory* (Cambridge: Cambridge University Press, 1955);
- Stoyanov Yuri, *The Other God. Dualist Religions from Antiquity to the Cathar Heresy* (Yale University Press, 2000);
- Todorova Maria, „Historiography of the Countries of Eastern Europe:Bulgaria“. *American Historical Review*, vol. 97, n.4 (October 1992);
- Шват-Гълъбова Гражина, *Haeresis Bulgarica в културно съзнание на XIX и XX век* (София: Университетско издателство „Св.Климент Охридски“ 2010);
- Szwat-Gylybowa Grazyna, *Bogomilism: The artelife of “Bulgarian Heresy”* (Institute of Slavic Studies: Polish Academy of Science 2017);
- <http://www.ofm.hr/juniorat/?p=347>
- <https://www.theguardian.com/commentisfree/2009/nov/09/1989-communism-bulgaria>
- <http://www.nationallibrary.bg/wp/wp-content/uploads/2016/12/Bibliot>